

«Jeg som er født i en vanartet slekt»

LITT OM ALF LARSEN SOM POET

Av Jan Erik Vold

18.200 pkt

I kampen om det 20. århundres poesi i Norge står Alf Larsen som en aparte bidragsyter – en mann som skjeller ut «dadaismen, surrealismen og den modernistiske lyrikk»; en som kaller Olaf Bull en «dværg», Tarjei Vesaas for «Våsaas», Ernst Orvils dikt for «idiotiets triumf i norsk lyrikk»; som hevder at hovedlinjen i norsk poesi går gjennom Wergeland, Olav Aukrust, Alf Larsen.

Visst har Alf Larsen (1885--1967) skrevet fine dikt, men hvorfor denne nidkjærhet i å skjelle ut kolleger? Når han samtidig har skrevet en av våre fineste bøker med refleksjoner over tilværelsen:

Nattetanker (1951, 2017) -- Olav H. Hauge holdt den som en av sine absolutte favoritter, der det ikke står ett uklokt ord: «Å være en opprører er fristende, men ikke fristende nok for deg, min sjel!»

Likevel forble denne dikter en opprører og provokatør til siste åndedrag – ja, som året før han døde skrev: «... Roosevelt og Kennedy, begge syke, i virkeligheten invalider med invalidens som oftest abnorme trang til å gjøre seg gjeldende ... ved å *herske*».

Vi vet nå også at det er funnet et større etterlatt, utgitt manuskript *Jødeproblemet*, der han fremstår som vår mest rabiate antisemitt, ifølge dem som har lest manus.

Det er i år femti år siden han døde. Det later til at det fremdeles er umulig å faststille den endelige karakteren av Alf Larsens samlede skribentvirksomhet. Men standhaftig, det var han. «Tjømekjeften» ble han kalt, på sine senere år. Og andre enda verre kallenavn – les Karin Bangs essay om ham i *Forfatternes litteraturhistorie*, bind 3 (1981). I et intervju sier hun at han gikk under navnet «Gærne-Larsen».

Men dette skal handle om hans virke som lyriker. Så la oss ta et dikt -- det er mye å velge blant. Ni år før han gikk bort skrev Alf Larsen dette:

Lys,
 gult, vesthimmellys
 gjennom nakne kroners sorte flettværk
 i mars måned ...
 Denne anelse av vår,
 denne begynnelse til en ubarmhjertig klarhet,
 høi himmel med utildekket sol,
 -- o blennende og forfærdende syn av lysets maske,
 o Medusaansikt!
 Jeg er og blir et skyggernes barn,
 og i skyggen vil jeg bo
 til mine dagers ende her
 – jeg med to åpne sår til øyne

Medusa, som vi vet, med ormer til hår, var en av de tre gorgoner i gresk mytologi – den som så hennes ansikt ble forvandlet til sten. Men dette dikt fra samlingen *Høsthav* (1958) er vanskelig å få tilgang til, for det fins ikke med i *Utvalgte dikt* (1974, 1985). Og hans separate diktsamlinger er for lengst utsolgt fra forlaget.

*

La meg gi fire grunner til at Jan Erik Vold har latt seg lokke til å skrive litt om Alf Larsen som poet. Den første er at diktene i sin helhet er tilgjengelig bare i originalutgavene. Dessuten er det ikke gjort noen oppdatert vurdering av hans lyriske forfatterskap. Den nyttigste tekst jeg har funnet er Bjarte Birkelands i Beyers *Norges litteraturhistorie*, bind 4 (1975). Dessuten har Asbjørn Aarnes skrevet om ham i sin essaysamling *Det poetiske fenomen* (1963, utv. 1989).

Alf Larsens *Utvalgte dikt*, redigert av Emil Boyson og Asbjørn Aarnes i samarbeid med forfatteren, kom i 1956. En utvidet utgave kom atten år senere, der Åse-Marie Nesse hadde supplert med et utvalg fra de fire siste samlingene. I alt foreligger det elleve diktsamlinger av Alf Larsen, med tilsammen 1134 dikt. Av disse er 240 med i *Utvalgte dikt* (1974, 1985) – altså litt over en femtedel. Hva vi behøver er en komplett utgave av Alf Larsens *Samlede dikt* – la dette sies tydelig og klart.

For oversiktens skyld kommer her tittel på de elleve samlingene, årstall for utgivelsen, antall dikt i *Utvalgte dikt* sammenholdt med antall dikt i originalutgavene:

Indgangen (1915), 33 dikt av 124; *Billeder fra den gamle stue* (1916), 17 dikt av 52; *I vindens sus* (1927), 34 dikt av 98; *Med vår under vingen* (1928), 9 dikt av 45; *Jordens drøm* (1930), 15 dikt av 42; *I jordens lys* (1946), 22 dikt av 106; *Stemninger ved Okeanos' bredder* (1949), 52 dikt av 212; *Høsthav* (1958), 9 dikt av 122; *En tangkrans* (1959), 30 dikt av 77; *Den jordiske vandringsmann* (1968), 13 dikt av 229; *Siste strofer* (1969), 6 dikt av 27.

De to første bøkene ble utgitt av Gyldendalske Boghandel, København; de tre neste av Aschehougs Forlag, Oslo; de seks siste av Dreyers Forlag, Oslo. Nyutgaven av *Utvalgte dikt* utgjør bind III i Alf Larsens *Utvalgte verker*, som kom på Dreyers Forlag til 100-års jubileet i 1985. Den er fremdeles i handelen.

Det skal bemerkes at Alf Larsen gav ut en samling i København 1912 med tittel *Vinterlandet*, som han forfattet på dansk. Dikt herfra er tatt med i samlingen *Indgangen* tre år senere, med tekstene oversatt til norsk og åpningsavdelingen datert 1908--1912. Dessuten gav han ut et privattrykk *Digte* i København 1919, opplag 60 eksemplarer, der innholdet åtte år senere inngår som første halvpart av samlingen *I vindens sus*. Et av hans toneangivende dikt er således skrevet av en 34-åring:

*At være en død og druknet mand
som ligger og skyller med nakken mot land
og øinene fylt av det klare vand,
at vendes omkring av det rullende hav
og få sine lemmer forsiktig tat av
og reises op langs en ensom sjø
og settes på huk av det mørke spill
og smile med dødens smil dertil
– var mere værdt end at sitte her
blendet av sjø og skinnende skjær
og høre på havets evige snakk.
Dog også dette er mildt og godt,
det er lise og fred i bølger og brott*

*og lykke for øiet i havets blått.
Livet har ting så lette som fjær
og dyp som i fred kommer døden nær.*

*

Grunn nr. 2 til å beskjeftige seg med Alf Larsen er at han er urettferdig behandlet, i den norske litteraturhistorien og i den norske krigshistorien.

For å ta det siste først: Han igangsatte og var redaktør og flittigste bidragsyter for det internasjonalt orienterte tidsskriftet *Janus*, i åtte år fra 1933. Han lot bladet gå inn, etter henrettelsen av Hansteen og Wickstrøm i september 1941. Det var blitt «for mørkt til å skrive i Norge». Bladet var klart anti-nazistisk. «Major Quisling, historiens største klossmajor.»

Likevel ble han av Forfatterforeningens æresrett i 1945 bebreidet for etpar bagatellartede kommentarer, som man valgte å mistolke. Som en av våre sterkeste Hitler-motstandere avviste Alf Larsen dommen som urimelig og ham uvedkommende. Men den fikk konsekvenser. Etter krigen ble Alf Larsen av mange ansett for å være «stripete». Hans diktsamling i 1946, *I jordens lys*, den første på seksten år, en fyldig og frodig utgivelse på 274 sider, ble (på et par unntak nær) blokkert av de norske litteraturanmeldere. Jeg husker jeg fikk dette å vite av Milada Blekastad for femti år siden – jeg kunne ikke tro det: Norsk anmelderfeighet på sitt verste! Og diktene ringeaktet av senere omtale.

Boken er skrevet i en stor inspirasjon april 1945, ifølge poeten selv, som ivret etter å få den ut samme høst -- ikke for sent, for da rekker den «neppe å bli anmeldt før jul, hvilket er uheldig». Samlingen kom som sagt ut først året etter, til stormende taushet i hjemlandet (skjønt positivt omtalt i Sverige og Danmark).

I titteldiktet kaller forfatteren seg en fredløs og fremmed:

*O, hvor uendelig griper mig vemod
jo mere jeg her i jordlyset vandrer
og slukker min tørst ved kilder som ikke*

*lenger har himmelens fulle smak!
 Hvor skjønt er det ikke her på åsen
 med furukroner omgydt av stråler,
 med sløret av grønne, viftende bjerker
 ned mot havet.
 Hvor skjønn er ikke den vandrende bølge
 som reiser sin kam lik et bluss over båen
 og slukkes i gyldne gnister.
 Men o, hvor lenges jeg da, hvor higer
 min ånd des mer etter det som varer,
 etter bølgesus i evigheten!
 Ve mig at ennu ikke glansen
 av himmelske kroner er gått mig av minde,
 ve mig at ennu fullkommenheten
 rider min sjel som en lysende mare!
 Her er jeg en evig fredløs fremmed.*

Mer om disse kalamiteter i privattrykket *Alf Larsen. Kveldsbønn*, utgitt av Barthold A. Butenschøn (2000), som gjengir brev til forfatteren fra Hallvard Blekastad, Emil Boyson, Øistein Parmann, Sven Stolpe og andre.

Alf Larsen som poet er blitt kalt metafysiker, antimaterialist, erkekonservativ. Han lot seg mektig inspirere av Rudolf Steiner. Han er i mange av sine fromme dikt det man kunne kalle en salmedikter: «O Gud, hav takk for lys og luft,/for søndenvind og blomsterduft,/vær priset for de skjønne skjær/og for det gode solgangsvær,/for måkeskrik og måkeegg,/for solgul lønn og snehvit hegg,/for jordens nye drakt hver vår,/for alle livets år!» Hans innvending mot de største forfattere, lik danske Johannes V. Jensen som han satte svært høyt, var at de hadde sjel, men ikke *ånd*. Selv Dostojevskij og Dickens var i sine romaner for *journalister* å regne.

Her kan ikke undertegnede ikke helt følge Alf Larsen.

Når han derimot skriver om bøker som når like inn til hans hjerte, er han en fabelaktig essayist. Han skriver om *Njåls saga* og Melvilles *Moby Dick*, om Joseph Conrad og Thomas Wolfe så det svimler for en! Mange av de store utredningene er hentet fra tidsskriftet *Janus*. Det er i essaysamlingen *Den kongelige kunst* (1948,

3. opplag 1960) de for første gang presenteres i bokform. Og det er med denne utgivelsen Alf Larsen vinner tilbake sin troverdighet som en stor norsk dikter. Det søkes Statens kunstnerlønn for ham, som han blir tildelt i 1960. I 1964 kommer hans andre store essaysamling *I kunstens tjeneste*.

Disse to bøkene er samlet som bind I i samleutgaven *Utvalgte verker*. Ytterligere tekster fins i bind II, under tittelen *Utvalgte essays*. Den siste går helt fram til 1966, der forfatteren ondgjør seg over John Lennon og jazzfestivalen i Molde. Bind IV er *Nattetanker*.

Alf Larsen levde mye i Danmark i sine unge år, dessuten en tid i Frankrike, var mer belest enn de aller fleste av sine norske forfatterkolleger, arbeidet i København som forlgskonsulent, lyktes å få Gyldendalske Boghandel til å gi ut de to store samlebindene av Kristofer Uppdal: *Elskhug* (1919) og *Altarelden* (1920). Han hadde den skånske forfatteren Vilhelm Ekelund som en stor inspirasjon på denne tiden, poet, aforistisker, vismann.

Han giftet seg i 1922, da han hadde slått seg ned på Tjøme og erhvervet seg den fornemme Rød gård med tomt ned til stranden og utsikt til barndommens Hudø, finansiert mye takket være sin danske kone Astrid Blicher-Hansen, tolv år eldre enn ham selv. Hun ble hans partner og hjelper og sekretær på alle felter i det praktiske liv, til hun døde i 1954. De fikk ingen barn. Av makens mer enn tusen dikt er det kanskje fem som er skrevet til henne. Et av dem, atter fra samlingen 1946, med tittel «Kjærligheten», lyder slik:

*Om kjærligheten synger kun
for fuldt den gamle mann.
Omkring den elskte slynger kun
de fulde strofer han
som så de gylne hår
bli hvite år for år,
og så et nett av rynker
de øine spinne inn
hvor hans minde synker
som i et stjerneskin,
men som kun så det skinne,*

*jo mere mørket faldt
des mere klart derinne,
fra hennes lysgestalt!*

Fra sin samtid kritiserer han Sigmund Freud og psykoanalysen, kjødets lyst slik den beskrives hos Henry Miller og Agnar Mykle -- folk som søker fryden, ikke fordypelsen. Puerilt er et ofte forekommende adverb. Skjønt Alf Larsen forbauser både seg selv og sine lesere ved å hylle D. H. Lawrence, som lykkes i det «å gi et adekvat uttrykk for denne tids religion: *livsdyrkelsen, seksualevangeli*et ... ‘Lady Chatterley’s Lover’ er et betydelig kunstverk og en smukk bok, full av *vilje* til den store kjærlighet.»

*

Den tredje grunnen til å gå Alf Larsen etter i sømmene er diktboken hans fra 1949, selv moderniståret i norsk lyrikk, da Paal Brekke gav ut sin *Skyggefektning* og oversettelsen av T.S. Eliots *The Waste Land* og Gunnar Reiss Andersen kom med sin *Prinsen av Isola*. Alf Larsens bok heter *Stemninger ved Okeanos’ bredder*, atter en fyldig utgivelse på 266 sider. Litt bedre med anmeldelser denne gang, fordi suksessen med essaysamlingen fra året før gjorde det vanskeligere for kritikerlauget å ignorere ham.

Av bokens seks avdelinger er den andre den suverent største, bestående av 92 dikt, med tittel «Capricer på det store klaver». Her er rimene plassert der det passer seg. Vi møter en løssluppenhet man ikke forbinder med den strenge Alf Larsen, her er tilløp til humor og spilloppmakeri, ablegøyer og påfunn – og ulike dyr dukker opp, allerede i åpningsdiktet:

*Dette spilte jeg stundom
for mig selv i månenetter,
alene med den store Frosk
som storøid sat og hørte etter.
Bare den og jeg i hele rummet,
all verden fortunnet.*

Jeg vil trekke fram et antall tekster fra denne fra denne originale og overraskende sekvens, som i norsk lyrikk har forblitt stort sett ukommentert. I diktet nr. 2 befinner Tjøme-poeten seg plutselig ute i det globale rom:

*Her står jeg nu og svaier
med et ben på hver pol,
i henderne holder jeg måne og sol,
omvirvlet av mektig glans,
stjernerdans.
Men under mig er jorden blitt en grav,
et hav
fullt av blekkspruter og haier.
Hvor er nu bjergene,
hvor er kjemperne, hvor er dvergene,
hvor er seirene og sangene,
de store klokkeklangene?*

Jeg hadde også drømt om å danse.

Deretter kommer 90 smådikt av improvisert karakter – kapriser, som dikteren kaller dem. En slik musikalsk kobling skjer ikke noe annet sted i dette forfatterskap. Diktene ligner heller ikke noe annet i norsk lyrikk, om man ikke skulle nevne smådikt av Einar Økland, det han kalte «folkeminne». Eller hvorfor ikke, den sene Ernst Orvil? (som altså Alf Larsen gjorde narr av).

Kaprisene kan ellers være dramatiske nok:

*Halvdød henger en ravn
ned fra himlen,
én vinge i aftensolen,
én i mitt brennende hår.
Ravneådsel, si mig ditt navn
før natten brenner.
Jeg vil skrive,
ennu har jeg mine hender!*

En havmann mellom klipper dukker opp:

*Disse røde klipper
 så jeg visst før.
 Her går en gammel havmann omkring
 og henger bølger opp til tork,
 han er alene, og hvem skal vaske for ham?
 Gamle havmann, jeg har ondt av dig, du bør
 ta vasken ned, den blir mørk.
 Der er blod på klippen,
 jorden blør.*

Og snart etter dukker et av de største dyr opp:

*Denne hånd som rekkes mig
 ut av stjerneteltdøren,
 her jeg står og strekker mig
 på klodens kant.
 O nei, nu ser jeg,
 det er en snabel
 og bakved den to lange øren.
 Det er den store Elefant,
 visdommens fabel
 – den bærer hele børen!*

Sov søtt barnlille ...

Også et navngitt menneske entrer scenen, med yrket angitt. For en kristen mann som forfatteren kommer her en slapstick-humor som er sjelden hos ham:

*Jorden var blitt til en flammestav
 med luer som støv om polen.
 Jeg tenkte, hvem rykker den hespel av
 og setter den inn
 som en hvirvelvind
 i rokken som passer til spolen
 Det skal du svare på, pastor Pipp.*

«Tåre,/du tarv ikkje falla,/eg veit du er salt.» Skrev Olav H. Hauge. Alf Larsens tåredikt lyder slik:

Strøm, strøm, mine tårer,
sjelen har båt og årer,
ror sig over et tårehav
under en himmel grå og lav.
På den annen strand står lykken
og støtter sig til krykken.
Strøm, strøm, mine tårer ...

Og før vi vet ordet av det er det blitt vinter rundt det kaprisiøse klavér:

*Det sner, det sner, det sner.
Kun sne og atter sne,
ingen jord, ingen trær mer,
sne, sne, sne ...
Således sat jeg og drømte,
mens døden langsomt tømte
en himmel av frossen fred
over verdens brandtomt ned.
Jeg sat med lukkede øine
nedsnedd i hvite løgne
og drømte, drømte, drømte
om å være den som tømte
hele himlens horn
for alle de hvite korn,
så ikke en tue, et strå
skulle røpe hvor jorden lå.*

En god stund senere kommer en makaber tekst, som kanskje kan minne om noe av den amerikanske poet Stephen Crane fra 1890-tallet?

*Nedsteg jeg så en dag
til avgrundsfolket.
Så en død mann
som de stod og dolket.*

*Denne mann er jo død?
spurte jeg forundret.
Nei, svarte de, han var
av alle levende beundret.*

Avdelingen med etyder og improvisasjoner nærmer seg sin slutt, i en sjarmerende kaprise som går fra ny til full måne på få linjer, mens Store Frosk lyser med sitt fravær:

*Jeg smiler til nymånen
som vandrer i skyblånen
og sanker sin kurv full
av det pure solguld.*

*Lille nymåne, er du viss det er guld?
Vi snakkes ved når du er full ...*

Og dermed er moroa over:

*Da jeg slog klaveret igjen
sprang himlen opp,
og jeg så Gud fader på sin trone
vifte vekk den siste tone.
Han sat og gråt over min utidighet.
Det hadde jeg ikke trodd,
men hesten var salet og skodd.
O la la la,
o la, la, la!*

*

Det fjerde moment er hvordan jeg «oppdaget» poeten vi snakker om. Det skjedde sommeren 1969, da Kjell Heggelund – som hadde sin barndom i Tønsberg -- fikk sitt nyskrevne dikt «Juli» på trykk i Dagbladet, med klar referanse til Alf Larsen. Hos Heggelund er ingen evighetslengsel, den som gjennomstrømmer hele forfatterskapet til han som hadde sin barndom på Hudø.

Utgangspunktet er det samme. De er to poeter fra ulike generasjoner. Diktene er skrevet med 50 års mellomrom.

*Å være død er bedre
enn å sitte og se på havet
selv om det også er skjønt, skrev Alf Larsen,
en av våre store havdiktere.*

*Andre har hatt samme følelse.
Kanskje det er derfor mange mener evigheten
kommer dem når når de leser
havdikternes dikt?*

*Jeg tror ikke noen føler
evighetens nærhet
når de leser aviser.
Men det er avisene folk leser*

*også om sommeren, som er den beste
tiden vi har. Da kan man
reise på ferie – til havet, eller til
de store byene og slentre omkring*

*og tenke på hvor glad man er
fordi man er til
og at det er fint at man ikke
skal leve evig*

Og for å avslutte, uten konklusjon: fem gravskrifter fra Tjøme kirkegård, forfattet av stedets store poet, fra hans nedkortede norske parallell til Edgar Lee Masters *Spoon River Antology*. Tekstene er fra samlingen *En tangkrans* (1959), den siste diktboten som kom ut under Alf Larsens livstid. Her dukker virkelige mennesker opp, slike man ellers iblant kan savne, hos denne standhaftige havdikter:

MOREN

*Tolv barn gikk ut av denne vesle stue.
Mor! Mor! i ett, og så var stuen tom.
En dag jeg stod og stelte ved min grue
gikk døren opp, og døden vinket: Kom!*

SJØMANNSKONEN

*Min mann var en av dem som bare skriver
i ny og ne, i tredve år han fôr.
Da han kom hjem var vi to rustne kniver,
og skjemt var maten på vårt gamle bord.*

OMSTREIFEREN

*Jeg valgte landeveien til mitt rike,
jeg sultet heller enn jeg var en trell.
Jeg hadde lagt mig i et solskinnsdike
og sovnet her en vakker sommerkveld.*

SYPIKEN

*Her satt jeg over sømmen for de rike
og fikk iblant av fruens hund et blikk.
Han i hvis øine vi er alle like
har nu løst opp for alle livets stikk.*

DIKTEREN

*Da jeg kom hit igjen som gjest på jorden
var alt en ørken hvor jeg søkte hen.
Jeg fant en holme her i Tønsbergfjorden
hvor litt av paradiset lå igjen.*

